

## LITERATURA

**Mísařová, D., Svobodová, H., Mašterová, V., Durna, R., Hercik, J., Šimáček, P., Švedová, H., Kubíček, P.:** *Koncepce rozvoje geoinformačních dovedností ve výuce na základních a středních školách.* Masarykova univerzita, Brno 2021, 67 s. ISBN 978-80-280-0010-3 (tištěné), ISBN 978-80-280-0011-0 (elektronické).



Útlá kniha v praktické kroužkové vazbě *Koncepce rozvoje geoinformačních dovedností ve výuce na základních a středních školách* se mi dostala do ruky o prázdninách minulého kalendářního roku. Vzhledem ke své současné profesi ředitele na gymnáziu sleduji literaturu zaměřující se na vzdělávání v oboru geografie, kartografie či geoinformatika v posledních deseti letech spíše zpovzdálí, a když už, orientuji se převážně na zahraniční zdroje. O to větší bylo mé překvapení, když jsem knihu začal číst a s milým překvapením si uvědomil, že nejde ani tak o knihu s informacemi, které v online podobě naleznete na desítkách jiných míst, ale spíše o metodiku pokoušející se prezentovat provázaný systém geoinformačních technologií (GIS, DPZ, GNSS) v prostoru českého vzdělávacího systému.

Mimo úvodní části obsahující úvod, cíle metodiky, základní pojmy a přílohy, je obsah rozdělen do tří oříšků. Omlouvám se za tu metaforu, ale stejně jako oříšky se při správném zacházení samy otevrou a při špatném na ně musíte vzít louskáček, tak i výuka je snadná, pokud víte, jak na to. A právě tato nenápadná kniha v sobě skrývá potenciál, který umožní vyučujícím zahodit louskáček navždy. V cílech metodiky jsem se dozvěděl, že publikace není určena pouze pro výuku, ale také pro část vzdělávacího systému, ze kterého má nakonec její realizace vycházet, konkrétně pro přípravu školních vzdělávacích programů. Teď již k samotnému jádru knihy, které se ukrývá uvnitř těchto oříšků vědění.

První kapitola popisuje jednoduchými texty a grafikami geoinformační dovednosti ve výuce. Na začátku vymezuje pojem geoinformační gramotnost, který vhodně vyvozuje z definice gramotnosti uvedené ve Strategii 2030+ a doplňuje jej

o prostorovou informaci. Autorky a autoři tak zvolili jiný způsob než například Voženílek (2002), který definoval geoinformatickou gramotnost jako průnik geografické, kartografické a inforatické gramotnosti. V této knize, mj. i proto, že je o 20 let mladší, je již geoinformační gramotnost chápána jako integrální součást výbavy každého žáka a budoucího občana. Ten by měl být schopen najít, vhodně zpracovat a použít prostorové informace prostřednictvím geoinformatických metod k řešení problémů, které současný svět každému předkládá.

Od gramotnosti přechází kniha logicky ke geoinformačním dovednostem, které nejdříve definuje jako spojení mapových a technických dovedností pro práci s prostorovými daty s cílem vyřešení daného problému či úlohy. Geoinformační dovednosti jsou rozvíjeny prostřednictvím geoinformačních technologií a dělí se na čtení, výběr, použití, tvorbu a sdílení výsledků. Každá dílčí dovednost je popsána a doplněna vhodným obrázkem, který pomůže méně odborně zdatnému čtenáři s pochopením textů. Z jednotlivých dovedností si vyberu pouze sdílení, které určitě pomůže šíření kvalitních geoinformatických výsledků ve veřejném prostoru. Na dně tohoto oříšku se pro samotné tvůrce vzdělávacích programů skrývá opravdový poklad, který má podobu zakotvení tématu v kurikulárních dokumentech a rozpracování tématu do výstupů dle jednotlivých stupňů RVP pro základní vzdělávání a pro gymnázia. Nicméně se vzrůstajícím průměrným věkem obyvatel v Česku je důležité zabývat se také vzděláváním seniorů v oblasti geoinformatiky a tato problematika v metodice zatím chybí.

Druhý oříšek v podobě kapitoly věnující se nástrojům GIS pro rozvoj geoinformačních technologií je do značné míry popisným přehledem nástrojů a v podstatě klasickým. Závěr je věnován hodnocení přínosů a negativ výuky GIS z pohledu učitelů a studentů či žáků. Do této kapitoly bych doplnil jeden z nástrojů, který má zatím nevyužitý potenciál v oblasti geověd, a to virtuální či rozšířenou realitu. Ta má i přes svá zdravotní omezení schopnost implementovat do výuky ve školách nový rozměr geografických dat.

Posledním oříškem pro geografickou popelku představuje poslední kapitola, která by měla být zásadní pro implementaci tématu ve školách. Kapitola s názvem *Rozvoj geoinformačních dovedností ve výuce* si dala za cíl představit návrh implementace geoinformačních dovedností na základních a středních školách. Kapitola nejdříve teoreticky popisuje části implementace od stanovení zásad přes popis přístupů k integraci geoinformačních technologií do výuky až po finální krok implementace – rozhodnutí o využití geoinformačních technologií ve výuce. Autorky a autoři vytvořili i vývojový rozhodovací diagram umožňující řediteli či koordinátorům ŠVP o implementaci do výuky rozhodnout. Závěr kapitoly opět graduje do hodnotného finále v podobě matice geoinformačních dovedností obsahující přes 30 úloh rozvíjejících geoinformační dovednosti, které jsou ještě dále rozděleny na dovednost technickou a mapovou.

Po přečtení knihy mohu s plnou odpovědností tuto zajímavou metodiku pedagogické veřejnosti na základních a středních školách doporučit jako pomůcku, která

jí výrazně zjednoduší implementaci geoinformační gramotnosti do vzdělávacích programů. Připravené úlohy na rozvoj geoinformačních dovedností zase pomohou realizovat výuku v konkrétních hodinách na základních a středních školách. Sám ve své škole metodiku hodlám využít pro inovaci ŠVP ve školním roce 2023/2024.

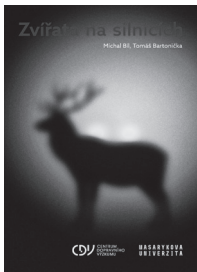
Tomáš Oršulák, Gymnázium Kadaň  
e-mail: reditel@gymka.cz

Publikace je v elektronické verzi bezplatně dostupná ke stažení na odkazu: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2145>

#### Literatura:

VOŽENÍLEK, V. (2002): Geoinformační gramotnost: nezbytnost nebo nesmysl? Geografie – Sborník ČGS, 107, 4, 371–382.

**Bíl, M., Bartonička, T.: Zvířata na silnicích.** Masarykova univerzita a Centrum dopravního výzkumu, Brno 2022, 209 s. ISBN 978-80-210-9933-3.



Střety rostoucích potřeb společnosti, zejména jejího pohybu, a životních nároků volně žijících živočichů, představují vysoce aktuální téma. V akademickém světě se širokým aspektem interakce antropogenní – šedé a ekologické – zelené infrastruktury věnuje obor *road ecology*, a tento výzkumný směr v zahraničí již reflektuje několik zdařilých učebnic či kompendií. V českém prostředí se této problematice dosud věnovalo jen několik málo projektových zpráv nebo metodických pokynů. Proto je potěšující, že se na trhu objevila ucelená publikace,

zaměřená právě na toto téma. Její autoři – geograf Michal Bíl, působící v Centru dopravního výzkumu, a zoolog Tomáš Bartonička z Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, se díky svému odbornému zázemí v řešené problematice výborně doplňují a pokrývají širokou paletu aspektů od obecně ekologických otázek až po ryze praktické problémy či technická opatření.

Kniha je členěna do deseti kapitol a je doplněna anglickým shrnutím, seznamem literatury a užitečným rejstříkem pojmů. Atraktivitu knihy vedle skutečně čtivého jazyka významně zvyšují desítky fotografií, map a dalších grafických příloh.

Autoři se nejdříve věnují spíše obecným otázkám a historickým kořenům konfliktu společnosti s volně žijícími živočichy, kdy příhodně vznášejí otázku, kdo jsou vlastně obětmi tohoto dlouhodobého střetu. V další kapitole jsme uvedeni do světa neustále rostoucí globální sítě komunikací, která zvláště v posledních desetiletích exponenciálně expanduje i do dříve nedostupných částí planety a přináší další přímé i zprostředkované konflikty s přírodními systémy. Zábor habitatů, fragmentace

krajiny, rozpad po tisíciletí fungujících sítí pohybu organismů, rozkrajování areálů přirozeného výskytu, ale i akcelerované zavlékání nepůvodních druhů či smrtících patogenů jsou jen rychlým přehledem problémů, se kterými je čtenář seznámen. Největší pozornost je logicky věnována přímým střetům dopravních prostředků s živočichy, autoři se ale nezabývají pouze silniční dopravou, ale i střetům na železnicích a také v lodní či letecké dopravě. Na tento obecnější výčet typů konfliktů pak navazují odhady počtů takových konfliktů, představení možností monitoringu mortality i výčet různých následků střetů jak pro živočichy, tak pro posádky vozidel. Z mého pohledu poněkud neprovázaně se autoři po těchto velmi konkrétních kapitolách opět zaměřují spíše na obecné otázky příčin střetů se zvířaty na silnicích nebo celkovému ohrožení volně žijících živočichů rozvojem dopravy. Vedle přímých konfliktů jsou v samostatné kapitole představeny i vedlejší – často skryté a obtížně hodnotitelné negativní vlivy silnic na biotu, jako je světelné či hlukové znečištění. Poněkud svéráznou kapitolou je pak část textu věnovaná osudu strážných živočichů. Čtenář se tak mimo jiné dozvídá, kde ve světě je možné sraženou zvěř legálně konzumovat. Až lehce bizarně působí podkapitola s titulem *Záměrné zabíjení zvířat na silnicích*. Závěrečné kapitoly pak směřují k opatřením, která by mohla zabránit střetům se zvířaty – diskutována jsou opatření směřovaná jak na živočichy, tak i na řidiče, resp. celou společnost. Z pohledu geografa se jako klíčová jeví zejména opatření zaměřená na úroveň péče o krajinu jako celek.

Celý text je podepřen skutečně robustní rešerší, autoři tak ve všech kapitolách uvádějí celou řadu příkladů doslova z celého světa a dále odkazují na řadu online zdrojů či databází. Kniha je psána odborným, ale přitom velmi čtivým jazykem; díky množství zajímavých ukázek z praxe a z různých regionů pak působí jako celek velmi svěže a moderně. Publikace tak nejenže vyplňuje důležitou mezeru na poli disciplíny *road ecology*, ale zároveň čtivě a vyváženě informuje širokou čtenářskou veřejnost o významu problémů, jako jsou fragmentace krajiny, mortalita živočichů na silnicích či nedostatečná mitigační opatření atd. Kniha by proto neměla chybět nejen v knihovnách geografů či biologů, ale zejména v pracovních dopravních a krajinných plánovačů.

*Dušan Romportl, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova  
e-mail: dusan.romportl@natur.cuni.cz*

**Kurfürst, J., Paďourek, J. (eds.): Za zrcadlem: Hybridní válka jako staronový fenomén mezinárodních vztahů.** Academia, Praha 2021, 392 s. ISBN 978-80-200-3237-9

„Západ novou studenou válku prohrává, přičemž téměř ani nebere na vědomí, že začala.“ Tato citace pochází od Edwarda Lucase z jeho knihy *Nová studená válka*, která vyšla v roce 2008. Nechme stranou lehce kontroverzní postulát o „studené válce“;



diskuze, zda je, či není Západ s Ruskem ve studené válce, zde není podstatná. Podstatné je, že Rusko od nástupu Vladimíra Putina praktikuje velmi agresivní politiku vůči ostatním post-sovětským republikám a celkově vůči Západu. Ale nikoliv otevřenou konfrontací (tu si dovozuje pouze vůči papírově slabším), ale prostřednictvím metod, které se souhrnně nazývají hybridní válka. Právě neschopnost rozlišit ostřejší kontury takového konfliktu vedla k ukolébání či přímo apatii většiny evropské veřejnosti a odhlížení od skutečných záměrů ruského vůdce,

což bylo také způsobeno nezájmem o podstatu politického dění na východ od nás. Až v momentu, kdy se režim Vladimíra Putina zcela bezostyšně začal vměšovat do událostí tak zásadních, jako byl Brexit, americké volby či katalánské referendum, kdy došlo k tak nepřehlédnutelným excesům, jako byla anexe Krymu v roce 2014 či otrava přeběhnuvšího ruského agenta FSB Sergeje Skripala (2018) ve Spojeném království (Higgins 2021), začalo politikům na Západě docházet, že Rusko s nimi nehraje otevřenou hru a že mu opravdu nejde pouze o ekonomickou spolupráci (Aro 2020).

Ledy se však začaly hýbat až na popud občanských aktivistů a novinářů, kteří se začali intenzivně věnovat jednomu z aspektů hybridních konfliktů, totiž informační válce. Pochopili, že (dez)informace jsou klíčovým nástrojem ruské zahraniční politiky a že Rusko má oproti Západu několik let náskok. Nenápadnost a na první pohled nevinnost šíření ruské propagandy v mediálním prostoru, útoky na základní principy západní demokracie, zneužívání její hlavní výsady – svobody projevu, přiměly Elliota Higginsa k založení investigativní skupiny Bellingcat a následnému odhalení skutečných viníků tak barbarských a bezprecedentních Putinových zločinů jako sestřelení letadla malajských aerolinií MH17 či zmíněné otravy Sergeje Skripala (Higgins 2021) nebo finskou novinářku Jesikku Aro k odhalení existence Putinovy „trollí farmy“ (oficiálně Agentura pro výzkum internetu) v Petrohradě (Aro 2020). Vše to jsou nicméně pouhé výseky mnohem komplexnější strategie, kterou Rusko rozvinulo a praktikuje vůči Západu.

V akademické sféře se poprvé fenoménu hybridní válka začal systematicky věnovat Frank Hoffman (Kurfürst, Paďourek 2021, s. 41), který jej popsal jako taktiku využití vojenských a nevojenských metod s cílem dosažení asymetrické výhody oproti nepříteli. Popularizací a nadužíváním pojmu v poslední dekádě v akademickém i mediálním světě se však jeho definice a význam poněkud rozmělžily a rozšířily, což platí i pro české prostředí. I proto je více než záslužné, že právě zde vznikla publikace, kterou (omlouvám se, že dopředu prozrazuji výsledek recenze) považuji za naprosto jedinečný, zásadní a povinný zdroj informací o současných podobách a formách války jak pro akademickou obec, tak pro novináře a hlavně politiky (ti by měli mít povinnost ji nejen nastudovat, ale též z jejího obsahu složit zkoušku). Ačkoliv totiž byla kniha vydána již v roce 2021, naprosto perfektně rámuje a vysvětluje pozadí současné ruské agrese na Ukrajině.

Kniha je kolektivní monografií dvaceti autorů, kteří disponují různou odborností a pocházejí z různých institucí, ale tematickým průnikem a předmětem jejich odborného a profesního zájmu je hybridní válka v různých pojetích a aspektech, což mimo jiné poukazuje na jeho obrovský interdisciplinární přesah a význam. Editory jsou Jaroslav Kurfürst, politický geograf, diplomat, v současné době náměstek ministra zahraničí, skvělý odborník na ruskou geopolitiku, a Jan Paďourek, bývalý zpravodajský důstojník při ministerstvu zahraničí, dnes výzkumník a bezpečnostní expert. Nemá cenu v tuto chvíli vyjmenovávat zbylé autory (kdo chce, v knize najde jejich stručné vizitky), ale rozhodně každý z nich patří ke špičce svého oboru, čímž celá kniha nabývá mimořádné odborné relevance.

Kniha je rozdělena do tří částí, logicky na sebe navazujících. Prvních osm kapitol se zabývá teoretickým zarámováním pojmu hybridní válka, evolucí jeho významu, společensko-politickým kontextem a analytickou diskuzí dvou jeho součástí – informačním působením a kyberprostorem. V této části vynikají zejména texty samotného editora Jaroslava Kurfürsta odhalující (staro)novou podstatu hybridní války. Kritickou analýzou rozebírá samotný pojem a jeho historické příklady, a co je pro nás geografy velmi přínosné, dokládá také jeho geografickou podstatu (tzv. geografické vrstvy). Dále bych zde vyzdvihl text (z nedávné akce na půdě PřF UK pro geografy známé tváře) Otakara Foltýna, který s velkým přehledem a vtipně (i když mrzivě) vysvětluje, jak teorie „hybridního působení“ přechází do praktické roviny. Musím se vrátit k úvodní větě tohoto textu, neb je zde zdůrazněno, že podstatou hybridních operací je, aby protivník nezaznamenal, že vůbec začaly. „A hlavním strategickým cílem války není konvenční vítězství, ale změna režimu v zájmové oblasti“ (s. 90). Asi nebude překvapením, že svoji úvahu dokumentuje na příkladu konání Ruska. Podobně postavená je i následující kapitola Daniela Baggeho, která se však specificky věnuje kyberprostoru. Už podtitul (... vše, co jste chtěli vědět, ale báli jste se zeptat) jasně mluví na podstatu: tento problém se týká našeho každodenního života, v některých případech téměř každé minuty, kdy jsme součástí virtuálního světa. Právě nízká gramotnost a neopatrnost uživatelů internetu jsou základními předpoklady pro úspěšné vedení hybridních operací.

Druhá část knihy odhaluje, jak hybridní hrozby působí v českém prostředí. Dvě kapitoly (paradoxně první a poslední) se v kontextu hlavního tématu velmi inspirativně zaměřují na práci s daty. Metodický text podpořený statistickým výzkumem spolueditora knihy Jana Paďourka je založen na faktorové analýze měřící relevanci konkrétních hybridních hrozeb v Česku, zatímco kapitola Františka Vrabela, zakladatele společnosti Semantic Visions zabývající se analýzou obsahu internetu, se více zamýšlí nad rolí (meta)dat v informační válce, a také tím, jak jejich znalost (například v případě dezinformační scény) může přispět k větší informační bezpečnosti naší společnosti. Také ostatní kapitoly v této sekci jsou zaměřeny na hledání cest, jak v hybridní válce neprohrát. Hodně zásadní je v tomto detekce nepřátelského prostředí, přesné určení aktérů, analýza slabin

a hrozeb cílové skupiny (nás) a používaných metod. V tomto bych vypíchl text Veroniky Víchové (bezpečnostní analytička programu Kremlin watch think-tanku Bezpečnostní centrum Evropské hodnoty) o mapování sítě ruských dezinformačních webů, jejich fungování a aktiv proti zájmům státu.

Třetí část monografie složená z případových studií je pak dokonalým podkladem pro studium a pochopení toho, jak vybraní aktéři hybridních válek (Rusko, Čína, Írán, Islámský stát) vyvíjejí a praktikují jednotlivé metody vůči svým protivníkům. Velmi poučné jsou kapitoly věnované Rusku, které nás v kontextu současné války na Ukrajině i vzhledem k našim historickým i nedávným zkušenostem s touto zemí (teroristický útok ve Vrbětících) zajímá nejvíce. V prvním případě se Daniela Kolenovská a Jan Šír (oba z IMS FSV UK, přední odborníci na Rusko a postsovětský prostor) vrací k ideovým kořenům (geo)politických praktik současného Ruska, které leží v době etablace Sovětského svazu a jeho vymezování se v rámci mezinárodní politiky, především pak během studené války. O konkrétních „grand“ strategiích současného Ruska (od roku 1991) se pak opět rozepisuje Jaroslav Kurfürst, čímž ke svým úvodím teoreticky zaměřeným kapitolám přidává empirickou rovinu příběhu. S hlubokou znalostí ruské geopolitiky (nutno zde připomenout jinou jeho vynikající publikaci, *Příběh ruské geopolitiky*, 2018) zde čtenáři předkládá dějovou linii hledání pozice Ruska vůči Západu, Číně i ostatním postsovětským sousedům s využitím hybridních praktik. V tomto kontextu je pak nesporně zajímavý detail, že Rusové sami termín hybridní válčení nepoužívají (nechvalně známý generál Gerasimov se zmiňuje o válkách nové generace), ačkoliv jednotlivé praktiky systematicky vyvíjejí prakticky celé 20. století. Tyto „post-sovětské“ kapitoly pak doplňuje David Stulík (z think tanku Bezpečnostní centrum Evropské hodnoty) s rekapitulací vývoje konfliktu na Ukrajině od roku 2013 (kniha vyšla před loňskou invazí) s důrazem na hybridní praktiky Ruska, především vlivu informačního působení, a odolnosti ukrajinské společnosti těmto výzvám čelit. Na případové studie hybridních válek namířených proti Západu pak vhodně navazuje naše nejznámější sinoložka Olga Lomová v textu o geopolitickém uvažování komunistické Číny, která na konci 90. let minulého století přijala jako oficiální strategii svojí armády koncept „válčení bez omezení“. Jak autorka v textu konstatuje, „v zítřejší a každé další válce v budoucnosti nezvítězí sofistikované zbraně a početné armády, ale vynalézavost“, což zcela vychází z ducha čínské tradice umění války velkého staročínského стратега Sun-c'a. Mně se v tomto kontextu vybavuje jiná zásadní publikace upozorňující na rostoucí asertivitu Číny v geopolitickém soutěžení, a sice kniha Michaela Pillsburyho – *Čínský maratón*. Přirovnává zde čínskou strategii k známé deskové hře go, jejímž principem je zcela nenápadně vnutit svoji vůli protivráči, lstí ho obklíčit a porazit (Pillsbury 2019).

Jestli tím soupeřem jsme my, naše civilizace, naše země, není od loňského února pochyb. Výzvy jsou obrovské. Je jen otázkou, zda pochopíme pravidla hry a zda vůbec poznáme, že hra již začala. Kniha, jejíž reflexi právě dočítáte, je pesimistická

v tom, že nám bez obalu ukazuje, co je za zrcadlem, optimistická v tom, že už víme, co se děje, a máme i rámcový návod, co dělat. Svoji strukturou i obsahem se jedná o jedinečně komplexní materiál, který by se měl stát povinnou literaturou nejen při studiu politických věd.

*Libor Jelen, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova  
e-mail: libor.jelen@natur.cuni.cz*

#### Literatura:

- ARO, J. (2020): Putinovi trollové. Edice N, Praha.
- HIGGINS, E. (2021): Jsme Bellingcat. Vyšetřovatelé globálního zločinu a neohrožená budoucnost žurnalistiky. Edice N, Praha.
- KURFÜRST, J. (2018): Příběh ruské geopolitiky: Jak se ruská myšlenka zmocnila více než šestiny světa. Karolinum, Praha.
- KURFÜRST, J., PAĎOUREK, J. (2021): Za zrcadlem: Hybridní válka jako staronový fenomén mezinárodních vztahů. Academia, Praha.
- LUCAS, E. (2008): Nová studená válka aneb jak Kreml ohrožuje Rusko i Západ. Mladá fronta, Praha.
- PILLSBURY, M. (2019): Stoletý maraton: Tajná čínská strategie, jak vystřídat Ameriku v roli globální supervelmoci a nastolit čínský světový řád. Rybka Publishers, Praha.

#### **Trahorsch, P.: Vizualie v učebnicích geografie: analýza a vliv na dětská pojetí.**

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2022, 206 s.  
ISBN 978-80-7561-353-0.



Krátké shrnutí pro špatně se soustředící čtenáře: pokud jste učitel/ka zeměpisu nebo didaktik/čka zeměpisu, bylo by dobré, kdybyste si knihu přečetli; pokud plánujete tvořit učebnici zeměpisu nebo VŠ skripta, knihu si **MUSÍTE** přečíst!

Delší recenze knihy:

... *ale čeho? ČEHO?* To je otázka, která se mi vkrádá před Vánoci na mysl, když se mi v e-mailu objeví žádost o recenzi knihy dr. Petra Trahorsche z Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. V tradičním shonu před koncem roku stíhám totiž přečíst jen její název (celý uveden v nadpisu), a to ještě nijak soustředěně, tak nechápu, o dětská pojetí *čeho* se jedná. Říkám si, dobře Václave, něco se přiučíš a budeš mít další knihu v knihovně, a jdu ochotně do toho.

Za pár dní vytahuju z pošty krásnou a poměrně tlustou modrou knihu. V hodnotně se tvářící vázané vazbě, na první prolistování jsou v ní barevné obrázky a hromada grafů a tabulek, dlouhý seznam literatury, přílohy, prostě odborná kniha, jak má být. Ukazuje se, že text je vytištěný na hodně kvalitním a těžkém papíře,



a kniha je tak ve skutečnosti útlejší, než se zdá – má celkem zhruba 200 stran, ale bez příloh, literatury atd. jich zbývá pouze 130, takže hezké čtení na víkendový večer. Tedy aspoň na dva, ale k tomu se dostaneme později.

Teď už jste se začeti, a nebude se vám chtít recenzi nedočíst, takže se můžu pustit i do nějaké kritiky. Kniha je psána opravdu odborným stylem a jazykem. A to se všemi pozitivy i negativy tohoto přístupu. Všechno je velmi kvalitně citováno a odkazováno, text je terminologicky naprosto čistý, vyjádření jsou jednoznačná, text vyváženě rozebírá a diskutuje veškerá tvrzení ze všech stran, poměrně časté jsou také poznámky pod čarou. Obrázky jsou jasné, explicitní, popsání. V textu nejsou absolutně žádné chyby. Větná stavba a stylistika je přesně taková, jakou byste od odborné práce čekali. Takže zrovna rodokaps, který by se četl jedním dechem, to opravdu není. Úvodními velmi hutnými kapitolami je třeba se prokousat, a musím se přiznat, že jsem si těch 130 stran rozložil do svátečních večerů dvou. K textu je třeba se vracet, nad tvrzeními přemýšlet, složitější významy si promýšlet. Nicméně, jak už se dostanete ke kapitole popisující výsledky jednotlivých etap výzkumu (expertní hodnocení a uživatelské hodnocení), tak to jde samo, jedno zajímavé a nosné tvrzení střídá druhé a čtenář jen přikyvuje. Velmi zajímavá je i diskuze. Ta vyváženě hodnotí všechny výstupy a nebojí se ani poukázat na rezervy ve výzkumné strategii, případně některé problémy, které ze zjištěných výsledků vystupují. Závěry knihy jsou jasné. Zůstává tedy jediná otázka, kterou si určitě při čtení položíte taky: *Jak se sakra mohli zhoršit?*

Zatím jsem zcela záměrně nehodnotil, komu je kniha určena. Odpověď totiž není jednoduchá. Rozhodně je určena autorům učebnic a skript (a to nejen geografie), v přenesené působnosti i všem VŠ pedagogům – didaktikům geografie. Ti zde sice nenajdou vyčerpávající a explicitně uvedené rady, jak tvořit nejlepší vizuálie, ale z textu lze tato pravidla poměrně snadno vyvodit, a ta nejdůležitější jsou uvedena alespoň rámcově (s. 128–130). Pro tuto skupinu čtenářů vidím jako největší přínos v tom, že se dozví, jak vizuálie *nemají* vypadat a jak s nimi nepracovat. Dozví se ale i základní charakteristiky vizuálií v nejčastěji používaných učebnicích pro první a druhý stupeň a příklady dobré a špatné praxe. A dozví se i některé příklady, jak mohou vizuálie podporovat miskoncepce a jak se s tímto problémem vypořádat. Svě si v knize najdou ale i řadoví učitelé zeměpisu – ti se dozví, jak důležitá je pro žáky práce s vizuáliemi v učebnicích, a že některé úkoly nelze nechat jen na nich, ale je třeba jim pomoci. Knihu bych ale doporučil i studentům učitelství, kteří se teprve chystají na učitelskou praxi – alespoň se v předstihu vystříhají nejčastějších chyb při přípravě vizuálií do výuky a při designování své výuky s využitím učebnic.

A zde se dostáváme k pomyslnému slonovi, který je po celou dobu čtení knihy v místnosti, ale není nikde v textu zmíněn. Z mého pohledu je nejproblematictější prvkem celé knihy to, že autor vychází z předpokladu, že učitelé využívají učebnice takovým způsobem, jakým on předpokládá. Tedy jako jistý, pro učitele

nejpřístupnější, nosič kurikula, a že žákům učitelé zadávají samostatnou práci s učebnicí, případně že se na učebnici žáci sami obracejí v případě například absence ve výuce. Tedy že učitelé *vůbec nějak* ve vyučování učebnice používají. Zkušenosti mé a mých kolegů totiž mluví o opaku – že učitelé zeměpisu velmi často učebnice naprosto ignorují (což plně chápeme, schvalujeme, a učitelům to nemáme v žádném případě za zlé). Nicméně i v tomto případě jsou výstupy knihy pořád relevantní. Veškerá tvrzení o vizuáliích v učebnicích lze totiž aplikovat na valnou většinu vizuálií, využívaných v učebních úlohách napříč celým vzdělávacím procesem. Takže pro přípravu veškerých obrázků, grafů, schémat, map v přednáškách, hodinách, testech, se vám budou hodit informace uvedené v knize.

A i kdybyste nic z toho nechtěli využít, zůstane vám alespoň úctyhodný 21stránkový seznam literatury, který poslouží jako výborný rozcestník pro v podstatě jakýkoliv oborově-didaktický výzkum, který si dokážete představit.

A co si tedy nakonec Václav odnesl, co se přiučil? Zjištění, jak špatné má vizuálie ve svých přednáškách, a taky to, že v tom evidentně není sám. A to, jak tragicky málo se v učebnicích vyskytují schémata. A že to je pravděpodobně moment, který si zaslouží další výzkum!

A co bychom si měli odnést všichni? Že je potřeba dělat věci pořádně, že příprava učebnice nekončí sepsáním textu a že v žádném případě vizuálie nesmějí sloužit jen k vyplnění prázdného místa.

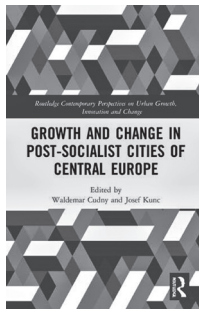
Na závěr se sluší uvést, že kniha vzešla z dizertační práce autora a knihu recenzovali doc. Petr Knecht, doc. Jana Stará a doc. Jan D. Bláha.

Václav Stacke, *Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni*  
e-mail: [stacke@cbg.zcu.cz](mailto:stacke@cbg.zcu.cz)

**Cudny, W., Kunc, J. (eds.): Growth and change in post-socialist cities of Central Europe.** Routledge, London a New York 2022, 261 s. ISBN 978-0-367-48447-7 (pevná vazba), 978-1-032-13253-2 (brož.).

Tato kniha je jednou z tematické série publikací *Routledge contemporary perspectives on urban growth, innovation and change*. Do její tvorby byli zapojeni odborníci ze střední Evropy, kteří se dlouhodobě zabývají vývojem a problémy post-socialistických měst. V díle jsou vyprávěny příběhy měst z pěti střeoevropských států, ze kterých si čtenář může vytvořit poměrně celistvou a zajímavou představu o postavení měst v dávné i nedávné minulosti a dopadu socialismu na jejich nynější stav.

V první kapitole (Waldemar Cudny, Josef Kunc, Irena Dybska-Jakóbkiewicz) se řeší konceptuální a metodické zarámování celé knihy. Střední Evropa byla vymezena na základě socialistické minulosti, čímž se řídil i výběr zkoumaných měst.



Autoři si dávají za cíl především zmapovat třicetileté období transformací a nastítnit vývoj v blízké budoucnosti. Ono období transformací se neslo v duchu pestré palety hlubokých změn, které se zdaleka nedotýkaly pouze morfologie města a jejich okolí. Jako zvláště závažné jevy jsou vyzdvihnuty stárnutí populace, odliv mladších obyvatel, snížení přirozeného přírůstku, ale i například gentrifkace. Není opomenuto smršťování měst (depopulační tendence), které se po roce 1989 dotklo významného množství větších měst zejména v post-socialistické Evropě. Mnoho z nich dosud depopulační tendence

neodvrátilo, jako i například Katowice nebo Lodž, které jsou v knize analyzovány.

Druhá kapitola (Vladimír Ira, Martin Boltžiar) je věnována transformaci Nitry. Kromě typického vyliďňování v tomto případě autoři zdůrazňují roli privatizace a kvazi-privatizace veřejného prostoru, v důsledku čehož se staví uzavřené či polouzavřené komplexy, které v konečném důsledku fragmentují město. Mezi specifické zásahy do městské krajiny lze řadit i výstavbu velkých obchodních center v širším centru města v začátcích 21. století. Nitra, jako by se bez zvláštních specifik držela obecných trendů vývoje post-socialistických měst, může působit jako dobrý učebnicový příklad pro vysvětlování transformačních procesů.

Třetí kapitola (Zdeněk Szczyrba, Irena Smolová, Martin Jurek, David Fiedor) řeší otázku role Univerzity Palackého v Olomouci (UPOL), konkrétně jejích kreativních hubů a jejich dopadů na město. Autoři přichází s inspirativními poznatky z rovněž post-socialistického Mariboru, kde se univerzita výrazně podílí na chodu i image města, dále představují dlouhou historii olomoucké univerzity a konečně představují vlastní kreativní huby. Ty jsou v Olomouci dvojího typu. Kulturní hub reprezentuje Umělecké centrum UPOL, které umožňuje mj. konání mezinárodního filmového festivalu a další aktivity, které propojují univerzitu a město s mnohem širším okolím. Vědeckým hubem je Vědeckotechnický park UPOL, který je zaměřený na inovace a jejich inkubaci; ve městě je naplněná snaha o integraci výzkumných aktivit do projektu CATRIN, jehož přínos pro univerzitu i město, se kterým úzce spolupracuje, se teprve ukáže.

Birgit Glorius ve čtvrté kapitole rozebírá znaky transformace post-socialistického Chemnitzu. Ten prošel zásadními změnami v období socialismu, kdy se tam stavěla velká sídliště zejména pro pracovníky v průmyslu. Po roce 1989 se nicméně město stalo silně depopulačním, za 20 let odešlo 20 % obyvatel, rovněž klesla i míra porodnosti, výrazně vzrostla míra nezaměstnanosti a město se dostalo do kontrastu se západoněmeckými vzory. Podle poznatků studie si právě i za pomoci univerzity město buduje svou ekonomickou základnu, podporuje start-upy a další technologické a kreativní činnosti. Veřejná správa se pak snaží o podporu bottom-up přístupu v rozhodování, včetně participace občanů, ovšem s pozdějším nástupem oproti jiným městům. Na druhou stranu je potřeba vnímat křehkost

stavu a ohrožení poklidného rozvoje vzhledem k značné polarizaci sociálně-ekonomické, prostorové, ale i politické, což příspěvek velmi barvitě popisuje.

Jedním z méně výrazných příkladů problematického vývoje v post-socialistické éře jsou polské Kielce, které v páté kapitole řeší Mirosław Mularczyk a Wioletta Kamińska. Ty ztrácejí obyvatele od 80. let a podle prezentovaných odhadů během dalších 30 let ztratí další třetinu své populace, což podle autorů může přinést potíže do oblasti komerčních aktivit a trhu práce. Výzkum je postaven na dotazníku, jehož respondenti-studenti zmíněné prognózy v podstatě popisují. Třebaže státní úřady myslí na zakládání rodin, nehodlají tak ve velké části činit ve svém současném bydlišti. U mnohých otázek jsou nicméně patrné rozdíly v příjmech respondentů, což může město celkem efektivně vést ke strategii, jejímž úkolem by mohlo být zmírnění dopadu odlivu mladé a kreativní síly.

Gábor Lux v šesté kapitole představuje jediného zástupce z Maďarska – Pécs. Jihomaďarské město je dnes vnímáno především jako centrum kultury a vzdělanosti, autor však upozorňuje na význam tzv. schovaných průmyslových odvětví, která sice nejsou pro město typická, ale jsou jen těžko postradatelná. Pécs je tradičním průmyslovým městem s velmi turbulentní historií; v roce 1945 mělo však relativně vyspělou a diverzifikovanou ekonomiku. Socialismus přinesl radikální obrat ke specializaci v dobývání nerostných surovin, což město poznamenalo i v jeho post-socialistickém vývoji. Po roce 1989 přišel útlum těžby, ukončení provozu největších průmyslových zaměstnavatelů a přesun specializované pracovní síly do jiných regionů (například na integrující se severozápad Maďarska). Tyto tendence významně podpořila ekonomická krize po roce 2008, která postihla zejména slibně se rozvíjející příhraniční regiony, a po níž se ekonomické aktivity začaly koncentrovat především na ose Győr–Budapešť.

Sedmá kapitola (Pavol Korec, Slavomír Ondoš) se týká jediného hlavního města ve výběru – Bratislavy. Ta, podobně jako většina podobných měst, prodělala po roce 1989 propad a začala se potýkat se stárnutím populace a související extenzivní suburbanizací, kterou autoři pádně kritizují pro špatnou dopravní dostupnost nových suburbií veřejnou hromadnou dopravou, špatnou dostupnost služeb, nežádoucí monofunkčnost a další problémy spojené s udržitelností. Jedním dechem upozorňují na reurbanizační tendence kvůli stresu z dojíždění a jeho časové náročnosti. Bratislava je ovšem specifická z více úhlů pohledu; příhraniční poloha limitovala její rozvoj za socialismu, blízkost vyspělých regionů ale působí mimořádně podpůrně v prostředí tržní ekonomiky. Zároveň je pro relativně malou Bratislavu specifická její pozice v rámci národního sídelního systému, tedy pro hlavní města typické koncentraci kvartérních aktivit, které přináší i zvýšenou poptávku po revitalizaci atraktivních částí města, kterou v Bratislavě vidíme v poměrně intenzivní formě.

Do Česka, konkrétně do Brna, se vrací v osmé kapitole Josef Kunc a Petr Tonev. Brno v průběhu dějin rostlo a po roce 1989 se transformovalo víceméně běžným

způsobem, v průběhu transformace přichází kvůli časté ztrátě funkcí průmyslových objektů k fragmentaci města. Oproti jiným městům se ale Brno vyhnulo rapidnímu smršťování, úbytek byl relativně krátkodobý a spíše v jednotkách procent. Autoři vyzdvihují komercializaci centra a vnitřního města, podobně i revitalizaci některých rozsáhlých brownfieldů; zároveň však trefně upozorňují na rozptýlení těžiště v jádru města díky dynamickým projektům na okrajích města, jež jsou reprezentovány Západní branou. Autoři uzavírají, že Brno prolamuje svou industriální image a stává se moderním diverzifikovaným městem. Výhodou Brna je, že na rozdíl od jiných (a problémovějších) měst není zasaženo těžbou nerostných surovin, a tedy enormní kumulací vysoce specializovaných pracovních sil, jako ve zmíněné Pécsi nebo v Lipsku.

S tímto saským velkoměstem čtenáře seznamují Dieter Rink a kol. Lipsko má řadu specifických problémů, včetně zmíněné těžby, jež ještě není v regionu ukončena. Jeho příklad je však prezentován jako „vstání z popela“, protože u něj došlo k opětovnému růstu po relativně krátké fázi úpadku. Autoři dávají velký důraz na roli veřejné správy (saské, federální i evropské) a pozdější přísun investic, které umožnily další rozvoj městské ekonomiky, a tedy i životní úrovně obyvatel. Otázkou je, jak se na zdánlivě křehké populační obnově podepíše pandemický stav, který v mnoha velkých městech znamenal propad počtu obyvatel i ekonomických činností.

Kontrastně k Lipsku působí dva známé příklady silně depopulační Lodže a Hornoslezské konurbace (v kapitolách 10 a 11 se jim věnují Jolanta Jakóbczyk-Grzyszkiewicz a Robert Krzysztofik). Lodž za posledních 35 let ztratila počet obyvatel srovnatelný s Plzní (zhruba 170 tisíc). Dnes až třetí největší polské město vyrostlo velmi překotně na textilním průmyslu; způsob expanze města vysvětluje faktickou absenci historického jádra města a zároveň stav infrastruktury, který byl limitující v zásadě po celou dobu existence města. Po roce 1989 se v Lodži podařilo revitalizovat některé tradiční objekty, které dnes do značné míry tvoří image města (Manufaktura), či realizovat investice, které dávají městu perspektivu vzhledem k poptávce po kreativních a vzdělaných pracovnících. Ve městě se nadto odehrává několik zásadních investičních akcí, které se zaměřují jak na bydlení, tak i na infrastrukturu (stanice Fabryczna a související modernizace tratě i okolí stanice). Hornoslezská konurbace je oproti Lodži zásadně poznamenána hornictvím a specifickým vývojem regionálního sídelního systému, který se podobá jen málokterým lokalitám v Evropě (Midlands, Porúří). Zde sehrává zásadní roli i onen post-socialistický kontext, který tuto konurbaci staví do unikátní pozice. Komplexnější jsou i samotná témata, která je třeba v rámci transformace řešit, zejména je to specifická otázka ekologická a kulturně-etnická.

Dvanáctá kapitola (Wioletta Kamińska, Mirosław Mularczyk) se obsahově odlišuje; místo jednoho nebo několika málo měst se soustředí hned na 232 měst v pěti východních vojvodstvích Polska, která lze chápat jako periferní. Autoři sledují

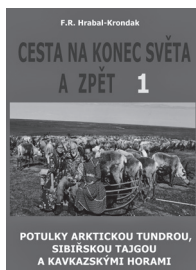
vývojové trendy v těchto městech a zjišťují, že ke smršťování daleko silněji tíhnou menší města. Možná i mírně nebezpečně větší a menší města divergují, což obnáší riziko roztočení spirály problémů spojených s financováním samospráv a jejich projektů, ale i s erozí lidského a sociálního kapitálu, přičemž rozklad jednoho vede k rozkladu druhého. Studie potvrzuje, že na demografické procesy ve městě má kromě jiného vliv i samotná geografická poloha, širší územní kontext. Autoři uzavírají s tím, že se toto území dále periferizuje.

V poslední kapitole Josef Kunc a Waldemar Cudny poukazují na mnoho podobných znaků v transformačním vývoji post-socialistických měst, přičemž se opírají o některá fakta a částečně se vrací k řešeným případům. Kniha jako celek dohromady ukazuje určitý přirozený vzorec socio-ekonomických i morfologických změn na rozličných příkladech z různých zemí, ze kterého lze pro další akademickou práci dále genericky či epistemologicky vycházet. Jako malou a relativně nevýznamnou slabinu některých kapitol bych identifikoval mapové výstupy, resp. jejich čitelnost. V publikaci se v různých kapitolách objevují různé přístupy ve studiu problematiky, což vede ke kýžené vědecké různorodosti. K širší debatě, která již v akademických kruzích běží, je nastavení strategie smršťujících se měst, kdy ne vždy je dostatečně efektivní podporovat další růst, ale spíše nastavení principů tzv. *smart decline*.

*Martin Kebza, Fakulta ekonomická, Západočeská univerzita v Plzni  
e-mail: kebza@fek.zcu.cz*

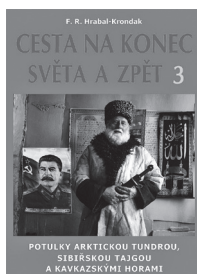
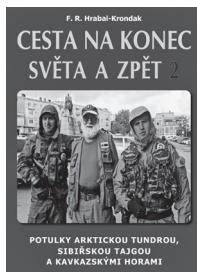
### **Hrabal-Krondak, F. R.: Cesta na konec světa a zpět. Potulky arktickou tundrou, sibiřskou tajgou a kavkazskými horami.** CAD Press, Bratislava.

1. díl: Ruská Arktida (2021): 488 s. ISBN 978-80-8236-001-4.
2. díl: Západní Sibiř (2021): 592 s. ISBN 978-80-8236-002-1.
3. díl: Severní Kavkaz (2022): 576 s. ISBN 978-80-8236-003-8.



Není úplně běžné v této rubrice psát o cestopisech. Ovšem jedná-li se o největší zemi světa, je vhodné – zejména v současnosti, v době probíhajícího rusko-ukrajinského konfliktu – upozornit na pozoruhodné dílo Františka Hrabala, jenž může výrazně obohatit naše dosavadní znalosti o současném Rusku a rozšířit je o autentický pohled člověka, který Ruskou federaci velmi dobře zná z vlastní zkušenosti.

Hrabal, vystupující rovněž pod jménem Fero Hrabal-Krondak, je rodákem z Plzně, bývalým disidentem, nyní cestovatelem, nakladatelem a spisovatelem, který si zvolil za svůj domov Bratislavu, odkud podniká své expedice do světa. V letech 2011–2019 podnikl řadu dlouhodobých cest



i do Ruska, kde úhrnem strávil tři roky života a procestoval jej doslova „křížem krážem“, především jeho asijskou část, od Povolží a Uralu po Čukotku a od poloostrova Tajmyr až po Kavkaz.

Jeho trojdílný opus o „toulkách“ arktickou tundrou, sibiřskou tajgou a kavkazskými horami zaznamenává autorovu výpravu z léta a podzimu 2017, kdy v rámci své „cesty na konec světa a zpět“ nejprve navštívil ruskou Arktidu, konkrétně Polární Ural a poloostrov Jamal (o čemž pojednává 1. díl cestopisu), poté se plavil po řekách Obu a Irtyši do metropole jihozápadní Sibiře Omsku (2. díl), aby své putování zakončil pobytem na severním Kavkaze (3. díl).

Sám autor nazývá své dílo „literárně-politologickým cestopisem“, neboť líčení osobních zážitků z cesty a setkávání se s obyvateli Ruska různorodého sociálního či ekonomického postavení, náboženského vyznání nebo etnického původu prokládá četnými naučnými exkurzy, které pomáhají plasticky si představit realitu každodenního života v dnešním Rusku s odkazy na historické, kulturní a politické souvislosti.

Čtenáři tak mohou být autorem plně vtaženi například do všedního života domorodých pastevců sobů za polárním kruhem, zasvěcení do bájí sibiřských a kavkazských etnik, mohou obdivovat přírodní krásy arktické tundry či kavkazských velehor, ale i dozvědět se řadu praktických informací o využití darů místní fauny a flóry (ostatně etno-medicína je jednou z Hrabalových profesních oblastí zájmu). Za zmínku pak stojí mj. sledování konkrétních dopadů klimatických změn na přírodní prostředí severských regionů v podobě tání permafrostu a s tím souvisejícími výbuchy metanu.

Dalším tématem, kterému je v knize věnován významný prostor, je mapování bohaté „religiózní krajiny“ Ruska. Hrabal přináší podnětné informace jak o tradičních vyznáních, kam lze kromě pravoslaví a dalších křesťanských denominací přiřadit i judaismus a islám, tak i o dalších formách současné náboženské scény, mezi nimiž lze nalézt například nejrůznější oživované staroslovanské a jiné ezoterické kultury (o tom, že je potřebné těmto otázkám věnovat pozornost, svědčí i využívání či spíše zneužívání alternativních duchovních směrů současným ruským režimem v tzv. hybridní válce se Západem).

Významné jsou i autorovy komentáře k vybraným úsekům z ruských dějin. Podle toho, kde se zrovna pohybuje, před námi jednou vystupuje ponurý obraz moskevské Lubjanky, nechvalně známé věznice jako symbol carského, a především bolševického teroru, jindy zase můžeme vnímat bezútěšnost rozpadajících se trestaneckých kolonií a vojenských či výzkumných základen kdesi na Polárním Uralu, to vše zarámováno náležitým historickým kontextem. Velmi

osvěžující je pak způsob vylíčení vlády admirála Kolčaka v Omsku během ruské občasně války a působení československých legií tamtéž v podobě průvodce po významných památkách v této sibiřské metropoli. Ostatně jedním z leitmotivů knihy je i neúnavné zaznamenávání stop, které v této zemi zanechali nejen legionáři, ale i učitelé, architekti či sportovci českého původu. Z hlubin času pak vystupují i pozůstatky dávných říší na úpatí Kavkazu, o nichž běžný Středoevropan v hodinách dějepisu zaslechl maximálně pár zmínek. Neméně důležité je i Hrabalovo pojednání o fenoménu „kavkazského terorismu“, jeho vzniku a historii jako reakci na imperiální politiku ruského státu od 18./19. století do dnešních dní.

Celou knihou se pak prolíná Hrabalův výrazně nekompromisní postoj k odvráceným stránkám ruské společnosti, k tomu, co nazývá „rusáctvím“, tj. pocitům ukřivdění, netolerance či nadřazenosti, jež se pak negativně propisuje do vztahů Rusů a ruského státu k „druhým“, ať už se jedná o neslovanské obyvatelstvo současné Ruské federace, nebo o sousední země.

Mohlo by se zdát, že se jedná o autorovu zaujatost, ovšem připomeňme dvě věci: 1. Hrabal svůj cestopis nepsal se záměrem stvořit čistě akademickou monografii ani populárně naučnou zeměpisnou příručku, takže na vyjádření svého osobního postoje, i na základě vlastní dlouhodobé zkušenosti, má jistě právo. 2. Je nutné si také uvědomit, že samotná veřejná sféra v Rusku je výrazně zpolitizovaná, což autor dokládá řadou konkrétních příkladů. Během své cesty tak „již“ v roce 2017 zachytil při rozhovorech s „Rusáky“ četná tvrzení, která dnes běžně slyšíme v souvislosti s válkou na Ukrajině z úst ruských představitelů, a dokládá tak provázanost a dlouhodobé propojení režimní propagandy mezi jejími hlasateli a obyčejnými lidmi.

Ve výsledku vzniklo vskutku čtivé a aktuální dílo, ve kterém autor přináší svou osobitou reflexi současného Ruska z řady perspektiv (religionistické, politické, ekonomické či sociologické). Navíc hlavní text doplňují četné poznámky pod čarou s vysvětlivkami a bibliografickými odkazy, důležitou součástí je i bohatý obrazový doprovod v podobě černobílých i barevných fotografií, reprodukcí portrétů osobností, dobových plánů a map. Je jen škoda, že se v textu místy vyskytuje větší množství překlepů, což jinak velmi výpravné knize vytištěné na křídovém papíře ubírá poněkud na kráse.

Na závěr dodejme, že Hrabalův cestopis může být přínosný i geografické obci, neboť v mnoha ohledech rozšiřuje naše dosavadní znalosti dílčích geografických témat týkajících se Ruska o zajímavé detaily, a leckdy ve čtenáři přímo vyvolává touhu dozvědět se o dané problematice více, ať už jde například o otázky těžby fosilních paliv v ruské Arktidě, historie a současnosti vodní plavby po sibiřských veletocích nebo nucených deportací neruského obyvatelstva během druhé světové války a řadu dalších. Za předpokladu zachování kritického přístupu jej lze brát jako velmi podnětný doplněk učebnic a příruček regionální geografie k této části



světa a tím pádem také jako inspirační zdroj učitelům například k oživení výuky geografie Ruska na všech stupních škol, včetně univerzit.

*Michal Šrubař, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova  
e-mail: michal.srubar@natur.cuni.cz*

**Vokurka, M.: Barokní krajinotvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740.** Academia, Praha 2022, 252 stran. ISBN 978-80-200-3306-2.



Krajina a její proměny v různých obdobích naší minulosti patří k tradičním tématům historickogeografických výzkumů. V posledním desetiletí se pozornost zaměřuje především na značně opomíjené období novověku (navzdory pro historiky atraktivnímu středověku a pro geografy přístupnějšímu období moderních dějin), ve kterém krajina dostala mnoha změn v důsledku válečných konfliktů, politických, sociálních i kulturních vlivů. Mnohé z nich zanechaly své stopy v krajině dodnes. Jednu z takových proměn je možné označit jako fenomén tzv. barokní krajiny neboli krajiny vyjadřující harmonické spojení

člověka s přírodou, a to v podobě mnoha komponentů typických pro barokní styl (17. a 18. století). Právě tímto tématem se blíže zabývá i recenzovaná publikace.

Nakladatelství Academia vydalo v polovině roku 2022 publikaci s názvem *Barokní krajinotvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740*. Jejím autorem je pracovník Oddělení raného novověku Historického ústavu Akademie věd ČR a doktorand Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK) Ing. Mgr. Michal Vokurka. Základ publikace tvoří autorova diplomová práce obhájená na FF UK v roce 2018, která byla prohloubena a rozšířena na úctyhodných 252 stran. Tematicky je zaměřena na utváření krajiny přibližně v době mezi třicetiletou válkou a počátky osvícenství na příkladu několika území ve správě rodu Sasko-Lauenburků. Věnuje se přístupu šlechty ke krajině, identifikaci klíčových krajinných prvků i jejich hlavních funkcí.

Text knihy je rozdělen celkem do pěti kapitol. V první kapitole čtenáři získají základní vhled do problematiky krajiny a krajinnotvorby. Po obecném úvodu následují podkapitoly věnované klíčovým pojmům (krajina, krajinnotvorba, barokní ideologie), jejich vysvětlení a zasazení tématu publikace do širšího kontextu, ať už z hlediska studovaného období či orientace domácích i zahraničních výzkumů v historických vědách. Autor předkládá několik definic a možných přístupů k řešení tématu krajinnotvorby a objasňuje pohled, kterým se ve svém bádání vydal. Podkapitolou první části je i přehled, reflexe i způsoby interpretace využitých pramenů výzkumu – typologicky rozdělených na hmotné, písemné, obrazové

a kartografické. Hmotné prameny, resp. pozůstatky a reliktů v krajině považuje autor za primární. Pro hlubší interpretaci krajinných prvků využívá i LiDARových snímků krajiny. Ostatními typy pramenů své bádání doplňuje, aby vytvořil co nejkompexnější obraz jednotlivých území.

Druhá kapitola knihy se věnuje představení šlechtického rodu Sasko-Lauenburků a jejich držav v Čechách i v zahraničí. Velmi podrobně rozebírá spletitou historii rodu, který se usadil v Čechách v průběhu třicetileté války a základ jeho majetku tvořily zkonfiskované statky. Sasko-Lauenburkové byl jeden z mála rodů, který v tomto období neutrpěl výrazné ztráty, ale naopak si mohl dovolit neustále rozšiřovat své majetky a zvelebovat je. Nejdůležitější roli v působení tohoto rodu na našem území hraje osoba Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského a jeho dvou vnuček Anny Marie Františky a Sibylly Augusty.

Po objasnění vztahů v rodině, ale i v přístupu k obhospodařovaným územím následuje hlavní kapitola celé publikace s názvem *Krajinotvorba v praxi*. Zahrnuje celkem devatenáct panství v držení Sasko-Lauenburků ležících v Čechách i v zahraničí, které jsou následně blíže představeny. Text ke každému panství má podobnou strukturu. Zaměřuje se na lokalizaci panství (porovnání rozlohy, sousední panství atp.), zhodnocení hospodářské činnosti a poté rozbor jednotlivých antropogenních (zejména architektonických) prvků (šlechtické rezidence, zámečky, kostely, hospodářské dvory), které v krajině nechali zbudovat členové rodu. Autor v úvodu kapitoly specifikuje své zaměření pouze na aktivity, které výrazně formovaly okolní krajinu – zemědělství, lesnictví, rybníkářství, těžba a další. Zcela opomíjí například potravinářství, které má v některých územích hlavní výdělečnou roli.

Stejně jako na příkladu jednotlivých panství Sasko-Lauenburků přináší čtvrtá kapitola stručný vhled do krajinnotvorného počínání několika dalších rodů, které měly k Sasko-Lauenburkům blízko. Na popisu dalších území se autor pokusil o srovnání přístupu ke krajině zmíněných rodů (Šliků, Šporků, Libštejnských z Kolovrat, Martiniců, Valdštejnů a Kinských) a identifikaci shodných i odlišných krajinnotvorných aktivit v barokním období. Jako jeden z výsledků autor spatřuje zjištění, že krajinnotvorba po třicetileté válce fungovala jako reakce na krizi a nutnost konsolidace pozemkového majetku. Hlavním důvodem pro konkrétní proměny krajiny a jejího vzhledu neidentifikuje přírodní podmínky a reliéf, nýbrž roli stavebníka architekta, jenž přinášel inspiraci k novému využití krajiny.

Závěr knihy představuje shrnutí působení Sasko-Lauenburského rodu v Čechách a jednotlivých krajinnotvorných počínů členů tohoto rodu, které jsou ve většině případů dochovány v krajině dodnes (ať už kompletní či ve formě drobných pozůstatků v terénu). Zhodnocuje roli šlechty při formování a proměnách kulturní krajiny raného novověku, která byla bezpochyby nezanedbatelná.

Celá publikace je doplněna četnými obrazovými přílohami – reprodukcemi obrazových pramenů a srovnávacími fotografiemi ze současnosti a také několika

rekonstrukčními mapami, k nimž autor na závěr knihy doplnil i komentář. Využití těchto příloh napomůže čtenáři lépe si představit popisované architektonické prvky či zásahy do krajiny. Zhutnění textu v popisných pasážích, které obsahuje velké množství detailních informací a mírně tak ztěžuje čtení jinak srozumitelně a jazykově vytríbeně provedeného textu, je jedinou drobnou výtka. Ocenění hodné je naopak autorovo využití široké škály archivních pramenů z mnoha českých i zahraničních paměťových institucí a rozsáhlá znalost disciplinárně rozmanité literatury.

Knihla Michala Vokurky představuje výrazný historiografický příspěvek k dějinám raného novověku s přesahem do historické geografie i environmentálních dějin. Přináší pohled na formování novověké krajiny z trochu jiného úhlu – přes počínání jednoho šlechtického rodu – a bezpochyby tvoří důležitou součást novodobých studií o krajině, které by neměly uniknout ani pozornosti geografů.

*Martina Tůmová, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova  
e-mail: martina.tumova@natur.cuni.cz*

**Letavajová, S., Chlebcová Hečková, A., Krno, S., Bošelová, M.: Novodobé migrácie vo verejnej, mediálnej a politickej diskusii.** Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2020, 198 s. ISBN 978-80-558-1631-9.



Téma medzinárodnej migrácie a migračných pohybů rôznych typů, ako je napríklad pracovná migrácia, študentská mobilita, zlučovanie rodín či migrácia utečenců pred prenasledovaním alebo z dôvodu prírodných katastrof, sa teší dlhodobému záujmu viacerých spoločenskovedných disciplín vrátane geografie. Výskum migrácie je v rámci nich etablovaný na poli teoretického i empirického bádania, jeho zistenia sú široko využívané aj v oblasti aplikovaných, praktických disciplín. Vysokú intenzitu migrácie obyvateľstva, ktorá zasiahla Európu,

zaznamenávame najmä v poslednom období, osobitne v rokoch 2015 a 2016. Jej označenia „migračná kríza“ či „európska utečenecká kríza“ súvisia nielen s nebývalými počtami utečenců, ktoré sa dali do pohybu a smerovali na európsky kontinent, ale najmä so spoločenskými zmenami, konfrontáciami a diskusiami, ktoré príchod tohto ekonomicky, kultúrne a nábožensky odlišného obyvateľstva podnikli. Aj napriek tomu, že Slovenskej republiky sa reálny príchod migrantů dotkol len v malej miere, problematika medzinárodnej migrácie mimoriadne rozvírila hladinu mediálnych a politických diskusií a polarizovala verejnú.

Práve tejto téme je venovaná recenzovaná publikácia *Novodobé migrácie vo verejnej, mediálnej a politickej diskusii*. Monografia vychádza ako vedecký výstup

trojročného projektu grantovej agentúry VEGA č. 1/0139/19. Ako autori deklarujú, cieľom monografie je podať komplexný a zároveň špecifický pohľad na migračné otázky v spoločenskej diskusii, poukázať na to, ako je migrácia vo verejnom diskurze komunikovaná, aká dôležitosť je jej z pohľadu médií a politickej scény pripisovaná, ako je téma migrácie na Slovensku využívaná aj zneužívaná, na základe zistení objasniť a analyzovať postoje a správanie sa majoritnej spoločnosti k migrácii a migrantom, naznačiť ich budúce trajektórie vývoja, ako aj formulovať odporúčania pre prax.

Autorský tím monografie tvorí štvorica bádateľov – vedeckopedagogických pracovníkov Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Všetci sa v oblasti výskumu novodobých migrácií pohybujú už dlhodobo a recenzovaná monografia nie je jediným príkladom ich vzájomnej spolupráce. Každý z autorov uchopuje problematiku optikou a metódami svojej vlastnej vedeckej disciplíny – politológie (Svetozár Krno), žurnalistiky (Andrea Chlebcová Hečková), etnológie a kulturológie (Silvia Letavajová a Miroslava Bošelová). Z tohto pohľadu je možné prácu vnímať ako medziodborovú a multidisciplinárnu.

Formálne je práca rozdelená do šiestich kapitol, ktoré na seba logicky nadväzujú. Východiskový rámec tvorí prvá kapitola. V úvode sa zameriava na teoretický výklad kľúčových pojmov, akými sú migrácia, migrant, cudzinec, utečenec, azylant, žiadateľ o azyl, postoje, predsudky a stereotypy. V nasledovnej časti zasväcuje čitateľa do migračnej histórie Slovenska, ale sústreďuje sa aj na súčasný stav. Opisuje slovenské vystaňovalectvo, ktoré sa zintenzívnilo najmä od 18. storočia a smerovalo na Dolnú zem, do západnej Európy a do zámoria. Venuje sa tiež cudzincom na území Slovenskej republiky, charakterizuje ich z hľadiska krajiny pôvodu, dôvodov ich príchodu na naše územie a typu pobytu. Sleduje integračný proces, majoritno-minoritné vzťahy a napokon proces naturalizácie cudzincov.

Slovensko je na základe podávaných informácií možné jednoznačne vnímať ako krajinu emigrantov. Text je dostatočnou informačnou platformou, ktorá vysvetľuje kultúrno-historické pozadie migračných procesov. Kapitola sa následne sústreďuje na samotnú migračnú krízu. Vysvetľuje kontexty vzniku a priebehu krízy, zaznamenáva výrazné zvyšovanie počtov utečencov v jednotlivých európskych krajinách, popisuje azylový systém na Slovensku a len mierne zmeny v počtoch a štruktúre žiadateľov o azyl. Situácia, ktorej sme boli v rokoch 2015 a 2016 svedkami, bola však pomerne zložitá, vychádzala z komplikovaných medzinárodných vzťahov a lokálnych dispozícií viacerých krajín. Bolo by preto vhodné ozrejmiť ju v knihe podrobnejšie na základe rozsiahlejšej analýzy domácej a zahraničnej odbornej spisby.

Druhá kapitola opisuje migračnú krízu a jej reflexiu politickými subjektmi v rámci Slovenskej republiky. V úvodných statiach sa autori zamýšľajú nad zjednoteným polarizovaným pohľadom na svet, strachom z neznámeho, tradíciou rasizmu na európskom kontinente, ktoré vnímajú ako príčinu často jednostranných

politických výkladov. Tieto state sú skôr filozofickým a až esejistickým pohľadom na situáciu a v kontexte ďalšieho odborného textu pôsobia trochu nekonzistentne a voľne. Viac „k veci“ sa autori dostávajú až nasledovným textom, kde hodnotia migráciu v kontexte Európskej únie, vyjadrenia politikov vnímajú z pohľadu politickej korektnosti či nekorektnosti a napokon sa zameriavajú na podrobnú analýzu postojov fundamentálnych politických strán na Slovensku vo vzťahu k migrantom počas migračnej krízy. Zameriavajú sa hlavne na program politických strán, ako aj na vyjadrenia ich predstaviteľov v mediálnom priestore. Zhodnotenie politickej diskusie a analýzu jej vplyvu na verejnú diskusiu o migráciách na Slovensku vnímam ako kľúčové, pretože migračná kríza sa odohrávala zároveň s volebnou kampanou. Text ukazuje, ako bola téma migrácie v rámci kampane účelovo a výrazne využívaná, dokonca sa z nej stala téma číslo jedna.

Nasledovné dve kapitoly sú venované mediálnemu zobrazovaniu témy medzinárodnej migrácie a migrantov. Autori sa v nej sústredili na online priestor, ale aj priestor médií verejných služieb. Oba texty vznikli na základe obsahovej analýzy mediálnych správ v konkrétnom časovom úseku a vybraných mediálnych prostrediach. Text sa najprv sústreďuje na doterajšie výskumy, realizované k téme mediálneho zobrazovania migrácií a migrantov, opisuje charakteristické znaky spravodajstva o migrantoch. Autori konštatujú, že migrácia je v médiách spájaná najmä s kriminalitou, nežiadúcimi skupinami, cudzincami ako problémom, negativitou a nebezpečenstvom, nezohľadňuje vyjadrenia samotných migrantov, je dramatinovaná a zveličovaná. Následná analýza mediálnych textov z online seriálnych aj bulvárnych médií demonštruje tendenciu politizácie témy a spájania problematiky migrácie s vnútropolitickými a zahraničnopolitickými problémami, odhaľuje tiež absenciu analytického prístupu pri tvorbe komentárov, jednostrannosť vyjadrení. Význam verejných médií pri informovaní o téme migrácie autori dokumentujú hĺbkovou analýzou jednej z verejných relácií. Detailnej deskripcii a hodnoteniu podrobujú nielen dramaturgiu relácie, jazykové konštrukty, voľbu hostí, úlohu moderátora, ale aj ich vzájomné konfrontácie v diskutovaní o migrantoch. Pozitívne hodnotím najmä odporúčania autorov vo vzťahu k žurnalistickej praxi a orientáciu na žurnalizmus hľadajúci riešenia (*solution journalism*) či vzdvihovanie integračnej funkcie médií.

Reflexiu občianskej spoločnosti a reakciu tretieho sektora na migračnú krízu prináša nasledovná kapitola. Odborný, ale i verejný záujem o mimovládne organizácie a ich aktivity vo vzťahu k migrácii a migrantom je na Slovensku len minimálny. Ich význam pri riadení migračných tokov, adaptácii migrantov, ich začleňovaní do majoritnej spoločnosti a zmierňovaní konfrontačných postojov voči migrantom sa ukazuje ako nepostrádateľný. Ako ukázali udalosti rokov 2015 a 2016, ale aj aktuálne prebiehajúci vojnový konflikt na Ukrajine a hromadný príchod ukrajinských občanov na naše územie, mimovládne organizácie v mnohých prípadoch doslova supľujú štátne orgány či miestnu samosprávu a napomáhajú

situáciu zvládnuť v prospech všetkých zúčastnených strán. Z tohto aspektu hodnotím zaradenie textu tohto druhu veľmi pozitívne. Autori v ňom prinášajú exkurz do inštitucionálneho a legislatívneho rámca, týkajúceho sa jednotlivých organizácií azylovej politiky na Slovensku, a ozrejmujú konkrétne občianske aktivity zamerané na pomoc utečencom. Sústreďujú sa tiež na postoj napríklad rímsko-katolíckej cirkvi k migračnej kríze a jej participáciu na jej riešení. Analyzujú konkrétne a v čase migračnej krízy tri ojedinelé aktivity a iniciatívy (pod názvom *Kto pomôže?*, *Výzva k ľudskosti* a *Stredoziemné more je aj „naše more“*). Občianske iniciatívy sa ukázali ako zásadné nielen pre poskytovanú finančnú alebo materiálovú pomoc, ale najmä na vytváranie protipólu k negatívne a migrantom hostilne orientovanému spoločenskému a politickému diskurzu. Kapitola vyzdvihuje dobré príklady občianskej iniciatívy a ich dosah na spoločnosť. Textu by však určite prospelo aj niekoľko kritických poznámok či vysvetlení úskalí a obmedzení, ktoré táto forma iniciatívy v pomerne rigidnom prostredí prináša. Napríklad práve v Nitre bola slovenská verejnosť v tom čase svedkom pomerne ostrých diskusií medzi mimovládnu organizáciou, cirkvou, samosprávou, politickými reprezentantmi a občanmi, ktoré sprevádzali prijatie kresťanských utečencov z Iraku.

Postoje verejnosti k migrantom demonštrujú autori na príklade špecifickej skupiny obyvateľstva – vysokoškolských študentoch. Mladých vzdelávajúcich sa ľudí vnímajú ako jednotlivcov formovateľných, otvorených novým názorom a diverzite, zároveň ako individuality, ktoré si ešte len dotvárajú vlastnú osobnosť. Vzhľadom na svoje vzdelanie sa jedná o potenciálnych mienkotvorcov, osobnosti, ktoré môžu ovplyvňovať postoje iných a celkové spoločenské dianie. Výskum postojov vysokoškolských študentov k migrácii realizovali autori na domovskej univerzite na vzorke 301 študentov. Zaujímali sa pritom nielen o znalosti študentov o fenoméne migrácie, ale aj o emócie a predstavy, ktoré v nich migranti vyvolávajú. Autorov zaujímala o. i. aj otázka, či postoje študentov ovplyvňuje slovenské mediálne prostredie a vyjadrenia politikov, a to do akej miery. Výskum potvrdil rámcovú hypotézu, že v porovnaní s majoritným obyvateľstvom, ktoré je vo vzťahu k migrantom zamerané skôr negatívne, vysokoškolskí študenti sa k téme stavajú otvorenejšie a tolerantnejšie. Študenti sú schopní rozlišovať a správne chápať jednotlivé pojmy, ktoré súvisia s migračnou a utečeneckou témou. Časť z nich však na tému nazerá stále prostredníctvom stereotypov a generalizácií. Napriek predpokladom sa ukázalo, že problematika migrácií pre nich nie je dostatočne zaujímavá a sami ju nevyhľadávajú, hoci deklarovali, že pri ich rozhodovaní a postojoch sa nenechávajú ovplyvňovať mediálnymi či politickými diskusiami.

Možno len súhlasiť s autormi, že analýza dotazníkového výskumu priniesla mnoho zaujímavých zistení. Viaceré z nich by však bolo potrebné overiť na širšej vzorke respondentov, prípadne ich konfrontovať s ohľadom na ďalšie atribúty respondentov, ako sú napríklad ich študijné zameranie, pohlavie, národnostná príslušnosť, religiozita či osobné skúsenosti študentov s migrantmi a povaha

týchto skúseností. Zaujímavé by bolo tiež zhodnotiť zmeny postojov študentov pod vplyvom vzdelávania k téme migrácií v rámci konkrétnych predmetov.

Po technickej stránke vítam trvanlivejšiu a praktickejšiu pevnú väzbu knihy. Text obsahuje viacero transparentných a zaujímavých grafických elementov (množstvo tabuliek, fotografie), dielo má tiež atraktívnu farebnú obálku. Na druhej strane geografovi či migračnému bádateľovi všeobecne budú trochu absentovať farebné mapy a grafy, na ktoré je dnes už zvyknutý.

Aj napriek uvedeným výhradám publikáciu rozhodne vnímam ako cenný príspevok do vedeckej diskusie o verejnej mienke, postojoch osobitných skupín obyvateľstva k medzinárodnej migrácii, mediálnom zobrazovaní a politických diskusiách o migrantoch, ako aj prístupe občianskej spoločnosti k tejto téme. Kniha pre svoj čitateľsky pútavý štýl, ale zároveň erudovaný jazyk zaujme nielen odbornú (vrátane študentov), ale i laickú verejnosť. Prináša nielen analýzu konceptov a historických príčin, opis súčasného stavu v Slovenskej republike, ale pokúša sa relatívne úspešne skúmať postoje rôznych aktérov k migrácii, ich kontext, charakter a perspektívu. Formuluje odporúčania vo vzťahu k politickým reprezentantom, zástupcom mediálneho priestoru a širokej verejnosti, ktoré by mohli prispieť k pochopeniu a zvládnutiu migračných tokov v budúcnosti. Publikácia môže tak byť kvalitnou pomôckou k ďalšiemu štúdiu problematiky migrácie, teda k téme, ktorá je nielen v slovenskom vedeckom prostredí naďalej málo frekventovaná.

*Boris Divinský, nezávislý migrační expert, Bratislava  
e-mail: altioplano@centrum.sk*